

Rousseau'nun Voltaire'e Tanrısal İnanç Üzerine Mektubu [*]

Rousseau's Letter to Voltaire on Providence

JEAN-JACQUES ROUSSEAU

Çeviren / Translated by

METİN TOPUZ

Mersin University

AHMET SELİM TÜMKAYA

Çağ University

Received: 10.10.2020 | Accepted: 05.01.2021

Abstract: The highly destructive earthquake that took place in Lisbon in 1755 prompted the thinkers of the age to think about this issue, especially in the context of theodicy. In this discussion, there are two sides, although it is not separated from each other with clear lines. The first is the line that defends the Providence drawn by Augustinus and later Leibniz in the context of theodicy. Alexander Pope follows this line in his Essay On Man poem. Voltaire, who is on the opposite line, criticizes and partially ridicules Leibniz's and Pope's "all is well" idea with her poème sur le désastre de Lisbonne. Immediately after the publication of Voltaire's poem, Rousseau writes a letter attacking the thoughts expressed in the poem against Providence and delivers it to Voltaire through a mutual friend. This letter, which we translated, conveys Rousseau's attitude towards Voltaire on the one hand, but on the other hand, takes on a philosophical quality with her critical attitude that deals with the claims in the poem one by one. In this sense, it can be read as a philosophical defense of Providence made by Rousseau.

Keywords: Rousseau, Voltaire, evil, theodicy, providence.

✉ Metin Topuz

Mersin Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü
33343, Mersin, Turkey | mtntpz@gmail.com

✉ Ahmet Selim Tümkaya

Çağ Üniversitesi, Hazırlık Okulu, İngilizce Hazırlık
33800, Mersin, Turkey | ahmettumkaya@cag.edu.tr

Son şiirleriniz, saygıdeğer Bayım, yalnızlığım içinde bana ulaştı ve bütün arkadaşlarım sizin yazılarınıza karşı olan sevgimi biliyor olsa da, sizin değilse kimin isteği üzerine bunların bana ulaşmış olabileceğini bilmiyorum. Sanırım çalışma için olduğu kadar gönderdiğiniz nüsha için de size teşekkür borçluyum. Her iki şiiri¹ de eğlenceli ve öğretici buldum ayrıca kaleminizin ustalığını da [hemen] tanıdım². [Fakat] her parçanın bana eşit biçimde iyi görüldüğünü söyleyemeyeceğim; ne var ki onda nahoş bulduklarım, beni heyecanlandıran [değerler] konusunda kendimi yalnızca daha emin hissetmemi sağladılar. Bazen şiirinizin cazibesine karşı aklımlı kuşanmam çaba gerektirmiyor değil; bunun nedeni, gelişigüzel bir hayranlık sunmamaya çabaladığım çalışmalarınıza hayranlığımı daha iyi sunabilmek içindir.

Daha fazlasını yapacağım, saygıdeğer bayım; ne size, bu iki şiirinizde hissettiğime inandığım güzelliklerden açıkça söz etmeliyim ki böylece vazife[m] tembelliğimi bastıracaktır, ne de benden daha zeki insanların belki de onlarda bulabileceği kusurlar hakkında konuşmalıyım, yalnızca derslerinizden edindiğim beğeniye şu anda altüst eden hoşnutsuzluklardan söz edeceğim ve bu hoşnutsuzlukları size, kalbimin arzulu bir biçimde sizinkini dinlemesi bağlamında henüz bir ilk okumanın, sizi kardeşim olarak sevmenin, Ustam olarak onurlandırmanın ve niyetlerimi dürüst bir ruhun açık sözlülüğü ve söylediklerimi bir Filozofla gerçeği konuşan bir dostun üslubu olarak anlayacağınız konusunda kendimi rahatlatmanın etkisiyle anlatmalıyım. Bunun yanı sıra ikinci şiiriniz beni daha çok etkilediği, birinciye karşı daha özgürce cephe alıyorum; zira siz kendinizle çelişkiye düşmekte tereddüt etmiyorsanız, sizin fikrinizi paylaşmaktan ben neden çekineyim? Yalnızca, sizin pek güzel aksini gösterdiğiniz duygulara güçlü bir biçimde bağlı olmadığınızı umut etmeliyim.

Bütün karşı çıkışlarım, şu halde, Lizbon felaketi üzerine olan şiirinize yöneliktir, çünkü ondan, ona esin verir görünen insanlığa daha layık etkiler yaratmasını beklerdim. Pope ve Leibniz'i her şey yerindedir [iyidir] savını ileri sürerek kötülüklerimizi küçümsemekle suçluyorsunuz ve ıstıraplarımızın durumunu o kadar büyük gösteriyorsunuz ki yarattıkları

¹ Rousseau, Voltaire'in *Poème sur la loi Naturelle* (1752) ve *Poème sur le désastre de Lisbonne* (1756) şiirlerinden söz ediyor [ç.n.].

² Muhtemelen Voltaire şiirleri imzasız yayımlatmıştı [ç.n.]

duyguyu abartıyorsunuz; elde etmeyi umduğum avuntu yerine yalnızca beni endişeye sürüklüyorsunuz. Sanki ne kadar mutsuz olduğumu açıkça göremeyebileceğimden korkuyor gibisiniz ve sanki her şeyin fena olduğunu kanıtlayarak beni büyük ölçüde rahatlatabileceğinize inanıyor gibisiniz.

Şundan emin olabilirsiniz saygıdeğer bayım: sonuç niyetlendiğinizin tam tersidir. O kadar zalimce bulduğunuz iyimserlik, dayanılmaz olarak betimlediğiniz aynı ıstıraplar ortasında yine de beni teselli ediyor.

Pope'un şiiri acılarımı dindiriyor ve beni sabra yönlendiriyor, [oysa] sizinki acımı körüklüyor, beni homurdanmaya sevk ediyor ve sarsılmış bir umuttan başka her şeyden yoksun bırakarak beni çaresizliğe düşürüyor. Sizin kanıtladıklarınız ve benim hissettiklerim arasındaki bu tuhaf uyumsuzluk içinde beni huzursuz eden bu kafa bulanıklığını [gelin de] yatıştırın ve şu ikisinden hangisinin, duygunun mu yoksa aklın mı aldandığını bana anlatın. Pope ve Leibniz bana şunu söylüyorlar: “İnsan, sabırlı ol. Acıların senin doğanın ve bu evrenin yapısının zorunlu sonuçlarıdır. Onu yöneten ebedi ve iyiliksever Varlık, seni onlardan korumayı isterdi. Bütün olanaklı tutumlar arasında O, en az kötülük ve en fazla iyiliği birleştireni seçer ya da (aynı şeyi daha açık söylemek gerekirse) eğer daha iyisini yapmadıysa, daha iyisini yapamamasındandır.”

Peki sizin şiiriniz bana ne söylüyor? “Sonsuza kadar acı çek, mutsuz insan. Eğer seni yaratan bir Tanrı varsa, şüphesiz her şeye gücü yetendir; bütün acılarını engelleyebilirdi: bu yüzden kötülüklerin sona ereceğini asla umut etme: zira acı çekmek ve ölmek dışında neden var olduğunu anlamının hiçbir yolu yoktur.” Böylesine bir öğreti karşısında hangi öğretinin daha avutucu olabileceğini bilmiyorum, iyimserlik mi ve yoksa kadercilik mi? Kendi adıma bunun, Manicilikten bile daha gaddar görüldüğünü itiraf ediyorum. Eğer kötülüğün kökeni bulmacası sizi, Tanrı'nın kusursuzluklarından birini eksiltmeye zorluyorsa, niye O'nun iyiliği pahasına gücünü meşrulaştırmayı istiyorsunuz ki? Eğer iki yanlış [her şeye gücü yeterliğinden veya iyiliğinden feragat etmek] arasından birini tercih etmek gerekirse, ben ilkinin tercih ederim.

Siz, saygıdeğer bayım, eserinize tanrısal inayete karşı yazılmış bir eser olarak bakılmamasını istemiyorsunuz; insanlığa karşı bir yazı olması nedeniyle kendisine rağmen insanlığı savunduğum bir kitap yazmış olsanız da ben de kesinlikle ona öyle bakmaktan imtina edeceğim. Bir yazarın niyet-

leri ve onun öğretisinden çıkarılabilecek sonuçlar arasında yapılması gereken ayrımı [iyi] bilirim. Bununla birlikte haklı nefsi müdafaam bana, insan sefaletlerini tasvir etmekteki amacımın mazur görülebilir, sanırım hatta övgüye değer olduğunu size işaret etmeye zorluyor; çünkü ben insanların kendi başlarına nasıl dert açtıklarını ve böylece onlardan nasıl kurtulabileceklerini gösteriyordum.

Ahlaki kötülüğün kaynağının özgür, yetkin kılınmış ve yine de yozlaşmış insan dışında başka bir yerde aranabilmesini anlamıyorum; ve fiziksel kötülüklere gelince, hem duyarlı [sentient] hem de duyarsız [insentient] olmak nedeniyle bir çelişki yaratıyorsa da bana öyle geliyor ki bu kötülükler, insanın bir parçası olduğu her sistem için kaçınılmazdırlar; ki bu durumda soru, insanın neden kusursuzca mutlu olmadığı değil, neden var olduğudur. Dahası sanırım, ölüm beklentisi içinde yapılan hazırlıklar nedeniyle adeta münferiden bir kötülük olan ölüm dışında fiziksel acılarımızın pek çoğunun da kendi yapıp etmelerimizle ilgili olduğunu gösterdim. Sizin Lizbon konusuyla devam etmek gerekirse, örneğin, oradaki iki bin tane altı veya yedi katlı evi doğanın bir araya getirmedığını kabul etmek zorundasınız ve eğer o büyük şehrin sakinleri daha dengeli biçimde yayılmış ve daha basit yerleşmiş olsaydı, zarar daha az olacaktı veya hiç olmayacaktı. Hepsi ilk şokun ardından kaçabilirdi ve ertesi gün sanki hiçbir şey olmamış gibi neşeye yirmi mil ötede görüleceklerdi; oysa kalmaya, inatla harap evleri terk etmemeye, artçı şokları göze almaya teşvik edildiler, çünkü arkalarında bırakacakları, yanlarında götürebileceklerinden daha değerliydi. Birinin kıyafetlerini, bir başkasının kâğıtlarını, bir üçüncüsünün parasını yanına almak istemesi nedeniyle bu felakette kaç talihsiz yok oldu? Bir insanın kişiliğinin onun en önemsiz parçası haline geldiğini ve her şeyini kaybettiğinde artık kişiliğini kurtarmanın neredeyse zahmete değmediğini herkes bilmiyor mu?

Depremın Lizbon yerine bir çölün derinliklerinde meydana gelmiş olmasını istediğinizi söylemişsiniz (bunu kim istemezdi ki?). Yabanda bile depremler olduğundan şüphe edilebilir mi? Oysa onlar hakkında pek konuşmayız, çünkü dikkate aldığımız yegâne insanlar olan şehir soylularına zarar [mal] vermezler: aslında uzak yerlerde dağınık biçimde, çatılarının çökmesinden ve evlerinin yanmasından korkmadan yaşayan hayvanlara ve Yabanilere neredeyse hiç zarar vermezler. Acaba böyle bir ayrıcalığa nail

olmak ne anlama gelirdi? O zaman bu durumdan, dünya düzeninin geçici heveslerimize göre düzenlenmesi gerektiği, doğanın yasalarımızın hükmü altına girmesi gerektiği ve doğanın belirli bir yerde deprem yaratmasını engellemek için yapmamız gerekenin oraya bir Şehir inşa etmek olduğu sonucu mu çıkardı?

Onları hangi açıdan değerlendirdiğimize göre bizi sıklıkla az veya çok etkileyen ve bir defa onları daha yakından araştırma zahmetine girdiğimizde yaydıkları korkunun çoğunu yitiren olaylar vardır. Ani bir ölümün her zaman gerçek bir kötülük olmadığını ve bazen bir iyiyle bağlantılı olarak görülebileceğini *Zadig*'den öğrendim ve doğa da her gün bunu doğrulamaktadır. Lizbon yıkıntılarının altında ezilmiş pek çok insandan bazıları, şüphesiz, daha büyük talihsizliklerden paçayı sıyırdılar: ve böyle bir tasvir ne kadar dokunaklı olursa olsun ve şiir için ne kadar içerik sağlarsa sağlasın yine de, bu talihsizlerden tek birinin insanın, kendisini gafil avlayan ölümü, şeylerin doğal düzeni uyarıcı endişeyle bekleyerek uzun zaman harcadığında çektiği acıdan daha fazlasına neden olup olmadığı açık değildir. Nafile bakım altında ezilen, avukatının ve varislerinin nefes almasına izin vermeyeceği, doktorunun onu yatağında yavaş yavaş öldürdüğü ve acımasız rahiplerin ustaca ölümün tadını çıkarmasını sağladıkları ölmekte olan bir insanınkinden daha acı bir son var mı? Bana sorarsanız doğanın bizi maruz bıraktığı kötülüklerin her yerde, bizim ona kattıklarımızdan daha az zalim olduklarını görüyorum.

Ne var ki giderek daha yeni ve iyi kurumlar aracılığıyla ıstırabımızı ağırlaştırmakta ne kadar becerikli olsak da şimdiye kadar genel olarak yaşamı kendimize bir yük kılma ve varoluşumuz yerine hiçliği tercih etme noktasında kendimizi henüz kusursuz kılamadık; aksi takdirde vazgeçme ve umutsuzluk çoktan insanı ele geçirmiş olurdu ve insanlık uzun süre varlığını devam ettiremezdi. Bu durumda şayet bizim için var olmak, var olmamaktan daha iyiye, katlanmak zorunda olduğumuz kötülükler için umabileceğimiz hiçbir telafimiz olmasaydı ve hatta bu kötülükler sizin tasvir ettiğiniz kadar büyük olsaydı bile varoluşumuzu meşru kılmak için bu yeterli olurdu. Ne var ki bu konuda iyi niyeti insanlar arasında ve doğru değerlendirmeyi de filozoflar arasında bulmak zordur; çünkü iyileri ve kötülerini karşılaştırırken ikincisi daima, diğer bütün duyumlardan bağımsız olan varoluşun tatlı duygusunu unuttur ve ölümü küçümseme kibri ise

başkalarını kötölemeye sürükler; tıpkı ellerine kirli bir elbise ve makas verilen kadınların, delikleri lekelerle tercih etmesi gibi.

Erasmus’la benzer biçimde çok az insanın yaşadıkları koşullar altında yeniden yaşamak isteyeceklerini düşünüyorsunuz; ne var ki mallarının fiyatını çok yüksek belirleyenler, herhangi bir satış yapma olasılığı gördüklerinde bu fiyatları büyük ölçüde düşüreceklerdir. Ayrıca Bayım, bu konuda danıştıklarınızdan beni ikna edebilecek olanlar kimler? Belki de sahte hazlarla doyuma ulaşmış ama gerçek hazların farkında olmayan, sürekli yaşamdan sıkılan ve kaybetmekten korkmayan zengin insanlar bunlar; belki de bütün insan düzeni içinde en hareketsizler, en sağlıksızlar, en dalgınlar ve sonuç olarak en mutsuz olanlar mürekkep yalamışlardır. Baş etmesi daha kolay insanların mı, yoksa en azından genellikle içten olanların üzerinden mi karara varmak istersiniz ve kimin sesini dile getirmeyi tercih edersiniz, sayıları daha kalabalık olanlarınkini mi? Planları ve ihtirası olmadan sıradan ve sakın bir yaşam süren dürüst bir kasaba sakinine, ticaretiyle rahat bir biçimde geçinen iyi bir zanaatkâra ya da bizim yaşamamız için köylülerin aklıktan ölmeye mahkûm kılındığı Fransa’dan değil, örneğin sizin bulunduğunuz ülkeden veya genel olarak özgür herhangi bir ülkeden bir köylüye danışın. Valais’in³ yükseklerinde bile neredeyse tekdüze olan yaşamından memnun olmayan ve cennetin kendisini bile, sürekli böylesi ot gibi yaşamak üzere sonu gelmez biçimde yeniden doğmakla takas etmeyecek tek bir dağlının bile muhtemelen var olmadığını bir gerçek olarak ileri sürme cüreti gösteriyorum. Bu farklılıklar beni, yaşamı bizim için taşınması zor bir yük haline getiren şeyin sıklıkla bizim yaşamı kötüye kullanmamız olduğuna inanmaya itiyor; ve Cato ile birlikte *“boşuna doğmadığımı düşünmemi sağlayacak bir biçimde yaşadığım için yaşamaktan pişman olmadım”* diyenlerdense, yaşamaktan pişman olanlar hakkında daha az olumlu fikre sahibim. Bu, bilge insanın zaman zaman, doğa veya talih açıkça ona ölüm emrini bildirdiğinde, homurdanma ve umutsuzluk olmandan isteyerek yaşamına devam edemeyeceği anlamına gelmiyor. Ne var ki şeylerin olağan düzeninde insan yaşamı, nihayetinde oraya buraya dağılmış kötülükler ne olursa olsun, bütün olarak feci bir hediye değildir; ölmek her zaman bir şey değilken yaşamak çok nadiren bir kötülüktür.

³ İsviçre’nin bir kantonu [ç.n.].

Bütün bu konular hakkındaki fikir ayrılıklarımız, [sunduğunuz] kanıtların bir kaçını neden bilakis ikna edici bulmadığımı gösteriyor. Zira insan aklının, hakikatten yapılan çıkarımdan ziyade sanıların çıkarımını nasıl daha kolay benimsediğinden ve farklı sanılara sahip insanlar arasında, birinin kanıtlandığını düşündüğü bir sanının diğeri tarafından nasıl da sıklıkla yalnızca bir safsata olarak görüldüğünden habersiz değilim. Örneğin, Pope tarafından oldukça iyi tanımlanan varlıklar zinciri [kavramına] saldırdığınızda, şayet dünyadan tek bir atom bile çıkarılırsa onun varlığını sürdüremeyeceği düşüncesinin doğru olmadığını söylüyorsunuz. Bunu desteklemek için M. de Crousaz'tan⁴ alıntı yapıyorsunuz; daha sonra doğanın hiçbir kesin ölçüye veya biçime tabi olmadığını, hiçbir gezegenin mutlak anlamda düzenli bir yörüngede hareket etmediğini, bilinen hiçbir varlığın kesin surette matematiksel bir biçimi olmadığını, herhangi bir işleyiş için kesin bir niceliğe ihtiyaç olmadığını, doğanın hiçbir zaman katı bir biçimde işlemediğini, öyleyse dünyadan bir atom eksilmesinin onun yıkımına neden olabileceğini düşünmenin hiçbir anlamı olmadığını ekliyorsunuz. Bütün bunları göz önünde bulundurarak bayım sizi temin ederim ki akıl yürütme gücünüzden daha çok savlama gücünüz beni şaşkına çevirdi, bu durumda kanıtlarınızdan ziyade uzmanlığınıza boyun eğmeyi tercih ederdim.

M. de Crousaz'a gelince, Pope'a karşı olan yazılarını hiç okumadım ve belki de onu anlayacak durumda değilim; fakat şurası tamamen kesin ki sizde reddettiğim iddiayı onda kabullenmeyeceğim ve aynı şekilde onun kanıtlarına otoritesine olduğu kadar az inancım var. Doğanın nicelik ve biçim konusunda kesinliğe tabi olmadığını düşünmek şöyle dursun, tersine, yalnızca doğanın katı biçimde bu kesinliğe uyduğuna inanmaya eğilimliyim, çünkü yalnızca doğa, araçları bütünüyle amaçlara uygun hale getirebilir ve güce eşit bir direnç yaratabilir. Söz konusu düzensizliklere gelince, bunların hepsinin fiziksel nedenleri olduğu konusunda herhangi bir şüpheye yer var mı ve bu nedeni idrak etmedeki başarısızlık onun var olduğunu inkâr etmek için yeterli mi? Bu açık düzensizlikler şüphesiz, bizim bilmediğimiz ama doğanın tam da sadakatle izlediğini bildiğimiz yasalar gibi yasalar nedeniyle olmaktadır; bazı faktörleri algılamayız ancak bütün

⁴ Jean-Pierre de Crousaz (1663-1750); Leibniz'in toedise anlayışına ve Pope'un *Essay on Man* şiirine karşı bir şiir yazmıştır: *Examen de l'essai de M. Pope sur l'homme* (1737) [ç.n.].

işleyişlerinde etkileşiminin ve desteğinin ölçülerle belirlendiğini algılarız: aksi halde bütün felsefeye aykırı olan, ilkesiz eylemlerin ve nedensiz etkilerin olduğunu açıkça söylemek zorunda kalırdık.

Denge durumunda ve yine de eşit olmayan iki ağırlık olduğunu düşünelim; küçük olana aradaki fark kadar nicelik ekleyelim; ya iki ağırlık da hala dengede duracaktır ki bu durumda etkisiz bir neden var demektir; ya da denge bozulacaktır, ki [bu durumda da] nedensiz bir etki var demektir. Ne var ki eğer ağırlıklar demirden yapılmışlarsa ve alt kısımlarında küçük bir mıknaş gizlenmişse, o zaman doğanın kesinliği bu denge durumunu, kesinlik görünümünden mahrum bırakacaktır ve daha kesin kılındıkça, kesinlikten daha çok yoksun görünecektir. Fiziksel dünyada, az önce ağırlıkla ilgili ileri sürdüğüme benzer örnekleri verilemeyecek bir biçim, bir işleyiş ya da bir yasa mevcut değildir.

Bilinen hiçbir varlığın kesin surette matematiksel bir biçimi olmadığını söylüyorsunuz; Bayım size kesin surette matematiksel olmayan olanaklı bir biçimin olup olmadığını, doğanın gözünde en sıra dışı kavisin, bizim nazarımızdaki mutlak bir daire gibi, düzenli olup olmadığını soruyorum. Üstelik eğer herhangi bir cisim bu görünen düzenliliğe sahip olabilseydi, onun dolu ve sınırlı olarak varsayarak yalnızca evrenin kendisi olacağını düşünüyorum; zira soyutlamalardan başka bir şey olmayan matematiksel biçimlerin yalnızca kendileriyle bir ilişkileri vardır; oysa doğal cisimlerin diğer cisimler ve onları değiştiren hareketle bir ilişkileri vardır; öyleyse *kesinlik* sözcüğünü nasıl anladığınız üzerinde anlaşsak bile bu durum, doğanın kesinliğine karşı yine de herhangi bir kanıt sağlamayacaktır.

Etkileri olan ve olmayan olayları birbirinden ayırıyorsunuz. Bu ayrımın sağlam olduğundan şüpheliyim. Bana öyle geliyor ki her olayın, ahlaki veya fiziksel ya da bu ikisinin karışımı olan bazı etkileri olmalıdır, ne var ki [bu etkiler] her zaman algılanmaz, çünkü olayların oluşma zincirini takip etmek insanlarınkini takip etmekten daha zordur. Etkiler, bu etkileri meydana getiren olaylardan daha önemli görülmemeleri gerektiği için genel anlamda, tıpkı neredeyse algılanamaz pek çok etkinin dikkate değer bir olay meydana getirmek üzere bir araya gelmesinde olduğu gibi her ne kadar etkiler belirli olsalar da kılı kırk yarılmış nedenler sıklıkla sorgulamayı gülünç bir hale getirirler. Bu duruma şunu da ekleyin; belirli bir etki, [meydana gelişini] onu meydana getiren cismin dışında bile yapsa, meydana

na gelmezlik edemez. Mesela bir at arabasının kaldırdığı toz, aracın devinimine hiçbir etki edemez ama yine de dünyanın devinimine etki eder; ne var ki evrene yabancı hiçbir şey var olmadığı için onda meydana gelen her şey zorunlu olarak evrenin kendisini etkiler. Bu durumda bayım, örnekleriniz bana ikna edici olmaktan daha çok mahirane görünüyor; belirli bir günde Burgonya varisinin⁵ saçını iyi veya kötü süslemesinin Avrupa için, ne de Sezar'ın, cezasıyla yüz yüze geleceği gün Senato yolunda bakışını sağdan sola çevirmesinin veya şu tarafa ya da bu tarafa tükürmesinin Roma için neden bir ilgisizlik konusu olmayabileceğine dair binlerce akla yakın neden bulurum. Kısaca söylemek gerekirse, Pascal'ın sözünü ettiği kum tanesini⁶ göz önünde bulundurarak, sizin Brahman'ın düşüncelerine kısmen saygı duyuyorum ama kişinin şeyleri nasıl gördüğünden bağımsız olarak şu bana tartışılmazmış gibi görünüyor; bütün olayların duyulur etkileri olmayabileceği halde, hepsinin gerçek etkileri vardır; insan zihni kolayca [bu etkiler konusunda] ipin ucunu yitirebilir, fakat doğanın hiçbir zaman [bu konuda] kafası karışmaz.

Göksel cisimlerin dolanımlarını dirençsiz uzayda⁷ yaptıklarının ispatlandığını söylüyorsunuz. Bunu kanıtlamak gerçekten iyi olurdu; gelin görün ki bir cahilin tutumuyla, beni aşan bu konudaki kanıtlamalara çok az inancım var. Böyle bir kanıtlamayı kurmak için insanın aşağı yukarı şöyle düşünmüş olması gerektiğini tasavvur ederim:

Belirli bir yasaya göre etkide bulunan belirli bir kuvvet, dirençsiz bir ortamda yıldızlara belirli bir hareket aktarmak zorundadır; bu durumda, yıldızlar da kesin olarak hesaplanan hareketi sergilerler, dolayısıyla hiçbir direnç yoktur. Ama aynı hareketlerin bu yasayla akışkan bir ortamda olduğundan daha iyi açıklanabileceği, doğru olanı saymazsak daha başka bir milyon olası yasa olamayacağını kim söyleyebilir ki? Hâlihazırda havanın etkisine atfedilen etkilerin pek çoğunu uzun süre boşluk sevmezlik⁸ açıklamıyor muydu? Peşi sıra yapılan başka deneylerin boşluk sevmezliği çü-

⁵ Mary of Burgundy: 1477-1482 yılları arasında Burgonya bölgesini yönetmiştir [ç.n.].

⁶ Pascal'ın *Düşünceler* kitabında ifade ettiği üzere Cromwell'in mesanesindeki küçük bir taş onun ölümüne neden olmasaydı, Hristiyanlık dünyasını alt üste edecektir (Pascal, B. (1999). *Pensées and other writings*. Oxford University Press. 622/s.136) [ç.n.].

⁷ Muhtemelen Isaac Newton'un *The Principia* kitabına yapılan bir atıf [ç.n.].

⁸ Aristoteles'e atfen kullanılan, Rabelais'nin "*natura abhorret vacuum*" olarak yeniden ifade ettiği ve "doğa boşluğu sevmez" anlamına gelen ifade [ç.n.].

rütmesinden sonra her şeyin bir doluluk olduğu ortaya çıkmadı mı? Yeni hesaplamalara dayanılarak boşluk eski konumuna getirilmedi mi? Daha kesin bir sistemin onu yeniden çürütemeyeceğini kim ileri sürebilir ki? Işık veya aydınlık boşlukların doğası hakkında bir fizikçinin ileri sürebileceği sayısız zorluğu bir kenara bırakalım; hiç olmazsa Bayle'ın, ki düşünceler konusundaki bilgeliği ve itidalli oluşuyla benim de hayranlık duyduğum biridir, sizin düşüncenizin bütünüyle kanıtlanmış olduğunu düşüneceğine bütün iyi niyetinizle inanıyor musunuz? Genel olarak bana öyle görünüyor ki septikler her ne zaman dogmatik bir ton kullansalar, kendilerini birazcık unutupuyorlar, oysa *kanıtlama* terimini herkesten çok onların daha dikkatli kullanmaları gerekir. Bu kadar çok şey iddia ederken hiçbir şey bilmediğiyle övünen birine inanmak, insan için ne kadar olası?

Şu var ki yaratılanlar ve Yaratıcı arasında hiçbir orantısal derecelenmenin olmadığını ve şayet yaratım zinciri Tanrı'ya kadar uzanıyorsa bunun nedeninin, zincirin O'nda bitmesi değil zinciri O'nun tutması olduğunu gözlemleyerek Pope'un sisteminde oldukça önemli bir düzeltme yaptınız.

Parçanın iyiliğine tercihen bütünün iyiliği konusunda insana şunu söyletiyorsunuz: “Ben, düşünen ve hisseden bir varlık olarak ben, muhtemelen hissetmeyen varlıklar olan gezegenler gibi efendim için değerli olmalıyım”. Şüphesiz ki bu maddi evrenin, Yaratıcısına, tek bir düşünen ve hisseden varlıktan daha değerli olmaması gerekir. Ne var ki bütün düşünen ve hisseden varlıkları üreten, koruyan ve onları devamlılığını sağlayan bu evren düzeni, O'na, bu varlıkların her birinden daha yakın olmalıdır; dolayısıyla iyiliğine rağmen veya daha iyisi iyiliği nedeniyle Tanrı, bireylerin mutluluğunun bir kısmını, bütünün korunması için feda edebilir. Tanrı'nın nazarında bir gezegenin toprağı olmaktan daha fazlasına layık olduğuma inanıyor ve bunu umut ediyorum; fakat eğer gezegenlerinde ikamet edenler varsa, ki olması muhtemeldir, o zaman Tanrı'nın nazarında ben neden Satürn'ün bütün sakinlerinden daha değerli olayım ki? Bu fikirlerle alay edilebilmesine rağmen bütün analogilerin Satürn'ün sakinlerini destekleyeceği ve insan gururundan başka hiçbir şeyin buna karşı çıkmayacağı kesindir. Bununla beraber bu nüfus kabul edilir edilmez evreni korumak, Tanrı için bile, ahlaki bir mesele olarak görülecektir ki bu mesele, sakinleri olan dünyaların sayısıyla birlikte daha da karmaşılaşır.

Bir insanın cesedinin kurtçukları, kurtları veya bitkileri beslemesinin, o insanın ölümünün bir tazmini olmadığını kabul ediyorum; fakat eğer, evrenin düzeni dâhilinde, insanlığın korunması için insan, hayvanlar ve bitkiler arasında beslenme döngüsü olması zorunluysa, o zaman bir bireyin hususi kötülüğü genel iyiliğe katkıda bulunur. Ölürüm, kurtçuklar tarafından yenilirim; fakat çocuklarım, kardeşlerim benim yaşadığım gibi yaşayacaklardır, cesedim, çocuklarımdan ondan yetişen ürünleri yiyeceği toprağı besler ve doğanın düzeni gereği, Codrus⁹, Curtius¹⁰, Decii¹¹, Philaeni¹² ve binlerce başka insan küçük bir grup insan için nasıl gönüllü olarak hizmet ettilerse ben de bütün insanlara hizmet ederim.

Saldırdığınız sisteme geri dönecek olursak bayım, hiçbir filozofun varlığını inkâr etmediği tekil kötülükle, iyimserliğin inkâr ettiği genel kötülüğü dikkatli biçimde birbirinden ayırmadan bu sistemin uygun biçimde incelenemeyeceğine inanıyorum. Soru, her birimizin acı çekip çekmediği değil; daha ziyade evrenin iyi olup olmadığı ve kötülüklerimizin evrenin yapısı dâhilinde kaçınılmaz olup olmadığıdır. Dolayısıyla bir şartın eklenmesiyle, öyle görünüyor ki, önerme daha sağın hale gelecektir: yani *her şey olması gerektiği gibidir* [veya *iyidir*] demek yerine *bütün iyidir* veya *her şey bütün için iyidir* demek daha tercih edilir olurdu. O zaman hiçbir insanın *lehte* veya *aleyhte* dolaysız kanıt veremeyeceği oldukça açıktır; zira bu kanıtlar dünyanın yapısına ve Yaraticısının amacına dair kusursuz bir bilgiye sahip olmayı gerektirir, fakat bu bilgi tartışmasız bir biçimde insan idrakinin ötesindedir. İyimserliğin gerçek ilkeleri ne maddenin özelliklerinden ne de evrenin işleyişinden çıkarılabilir, aksine yalnızca her şeye hükmeden Tanrı'nın yetkinliklerinden çıkarılabilir; dolayısıyla Pope'un sistemi aracılığıyla Tanrı'nın varlığı kanıtlanmaz, aksine Tanrı'nın varlığıyla Pope'un sistemi kanıtlanır ve kötülüğün kökeniyle ilgili soru, şüphesiz, tanrısal inayetle ilgili sorudan kaynaklanır. Eğer her iki sorunun da eşit ölçüde tatmin edici bir şekilde üstesinden gelinmiyorsa, bunun nedeni tanrısal inayet hakkında her zaman olması gerektiği gibi akıl yürütülme-

⁹ *Kodros*: Tahminen MÖ 1089-1068 yılları arasında yaşamış olan Atinan'nın yarı-mitik kralı [ç.n.].

¹⁰ Marcus Curtius: Varro ve Livius'un sözünü ettiği Roma Forum'u sarsan bir deprem sonrası kendini Hades'e sunan mitolojik genç Romalı [ç.n.].

¹¹ Publius Decius Mus: 2. Latin Savaşı'nda adama (*devotio*) ritüeliyle kendini feda eden Romalı konsül [ç.n.].

¹² Kartaca ve Kirene arasındaki savaşta rol alan iki kardeş [ç.n.].

miş olmasıdır öyle ki onun hakkında söylenen saçma şeyler, bu büyük ve teselli edici dogmadan çıkarılabilecek doğal sonuçları artık fazlasıyla karmakarışık hale getirmiş bulunuyor.

Tanrı adına girilen davayı en önce bozanlar, var-olan düzene göre meydana gelen herhangi bir şeye hoşgörü göstermeyen, aksine her zaman bütünüyle doğal olaylara tanrısal adalet fikrini sokan ve adaletli davrandığından emin olmak adına günahkârı cezalandıran ve arındıran [ve] yaptıkları iyilik veya kötülükler için iyilerin ya sınındıklarını ya da ödüllendirildiklerini söyleyen rahipler ve dindarlardır. Bunun gerçek teoloji olup olmadığını, şahsen, bilmiyorum; ne var ki tanrısal inayeti hem lehte hem dealeyhte ileri sürülebilecek kanıtlara dayandırmayı ve aynı ölçüde onsuz da meydana gelebilecek her şeyi fark gözetmeden ona yüklemeyi kötü bir akıl yürütme olarak görüyorum.

Göklere sitem ettiklerini gördüğümde filozoflar, kendi hesaplarına, bana pek de mantıklı görünmüyorlar, çünkü duyarsız değiller, dışları ağrıdığına veya bıçare olduklarına veya soyulduklarına her şeyin yitirildiğini haykırıyorlar, Seneca'nın söylediği gibi, sanki Tanrı onların eşyalarına göz kulak olmalıymış gibi¹³, Tanrı'yı sorumlu tutuyorlar. Şayet trajik bazı rastlantılar Cartouche'un¹⁴ veya Sezar'ın çocukluklarında ölmelerine neden olsaydı, insanlar şöyle söylerlerdi: ne suç işlemişlerdi acaba? Oysa bu iki haydut yaşadı ve şöyle söylüyoruz: neden yaşamalarına izin verildi acaba? Buna karşın dindar bir insan ilk durumda şöyle söyleyecektir: çocuğunu alarak Tanrı, babayı cezalandırmak istedi; ikinci durumda ise insanları cezalandırmak için Tanrı, çocuğu korudu diyorum. Öyleyse doğanın hangi tarafı seçtiğinden bağımsız olarak tanrısal inayet, dindarlar arasında her zaman haklıdır ve filozoflar arasında her zaman haksızdır. Belki de insani şeylerin düzeni bakımından o ne haklı ne de haksızdır, çünkü [bu düzende] her şey genel hukuka dayanır ve hiç kimse için istisna yoktur. Öyle görünüyor ki evrenin efendisinin nazarında yeryüzündeki tekil olaylar

¹³ “[Tanrı] elbetteki [iyi insanların başlarına kötülük gelmesine izin] vermez. Her tür kötülüğü onlardan uzak tutar – günah ve suç, açgözlülük için kötücül niyet ve plan yapma, kör şehvet ve başkasının mallarına olan açgözlülük. O iyi insanın kendisini korur ve kurtarır. Artık insan Tanrı'dan iyi insanın valizini de korumasını isteyebilir mi? Hayır, iyi insan Tanrı'yı bu kaygıdan kurtarır, böyle harici şeyleri küçümser” (Seneca, *Prov.* 6.1). Tanrısal Öngörü Üstüne [ç.n.].

¹⁴ Cartouche, Louis Bourguignon veya Louis Lamarre lakaplarıyla bilinen Fransız Robin Hood. Asıl adı Louis Dominique Bourguignon (1693-1721) [ç.n.].

hiçbir şeydir, tanrısal inayet özellikle evrenseldir, [dolayısıyla] cinsleri ve türleri korumak ve her bireyin kısa yaşamını nasıl harcadığıyla ilgilenmeden bütünü yönetmek üzere tekil olaylara müsaade eder. Devletinde herkesin mutlu yaşamasını isteyen bilge bir kralın, onların konaklarının iyi olup olmadığını soruşturmaya ihtiyacı olur mu? Eğer konakları kötüyse yeryüzünün misafiri bir gece homurdanır ama kalan günlerinde böylesi uygunsuz bir öfkeye güler. *Doğa bizden dünyada misafir olmamızı istiyor, kalıcı olmamızı değil.*

Bu konuda doğru düşünebilmek için, bana öyle geliyor ki şeyler, göreceli olarak fiziksel düzen ve mutlak olarak ahlaki düzen bağlamında düşünülmelidir: bu nedenle düşünebileceğim en büyük tanrısal inayet fikri şudur: her bir maddi varlık, bütünlü olabilecek en iyi bağlantıyla, her düşünen ve duyumsayan varlık ise kendisiyle olabilecek en iyi bağlantıyla düzenlenmiştir ki bir başka deyişle bu, şu anlama gelir; varoluşunu duyumsayan bir varlık için var olmak, var olmamaktan daha tercih edilir bir şeydir. Ne var ki bu kural duyumsayan her varlığın toplam devamlılığına uygulanmalıdır, sürekliliğin, insan yaşamı gibi bazı belirli anlarına değil ki aklın bundan şüphe edebileceğinin farkında olsam da mutlulukla inanıyorum ki bu durum, tanrısal inayetle ilgili sorunun ruhun ölümsüzlüğüyle ve kaynağının Tanrı olduğunu, ne sizin ne benim inanacağımız ne de herhangi bir insanın düşüneceği ebedi cezalandırmayla ilgili olduğunu gösteriyor.

Bu türden soruları ortak ilkelerine kadar takip ettiğimde bana öyle geliyor ki bunların hepsi Tanrı'nın varlığına ilişkin sorunla bağlantılıdır. Eğer Tanrı varsa, kusursuzdur; eğer kusursuzsa, bilge, güçlü ve adildir; eğer bilge ve güçlüyse, her şey iyidir; eğer adil ve güçlüyse ruhum ölümsüzdür; eğer ruhum ölümsüzse, yaşamımın otuz yılı benim için hiçbir şeydir ve belki de bu yıllar evrenin korunması için gereklidir. Eğer ilk önermeyi [Tanrı'nın var olduğunu] kabul ediyorsam, bunu izleyen önermeler hiçbir zaman sarsılmayacaktır; eğer reddedersem, onun sonuçları hakkında tartışmanın hiçbir anlamı yoktur.

Biz ikimiz de bu son durumda değiliz. En azından, çoğu bana tanrısalılık hakkındaki en görkemli, en nazık, en teselli edici kutsallık fikrini sunan çalışmalarınızdan okuduklarımdan hareketle size bu durumlardan birini addetmekten oldukça uzağım; ayrıca Sorbonne'lu bir Hristiyan-
sa dinle ilişkisi sizin yaşadığınız gibi olan bir Hristiyan'ı tercih ederim.

Bana gelince bu noktada ne lehte ne de aleyhte savların aklın ışığında kanıtlanmadığını masumane biçimde itiraf ediyorum, ne var ki bana öyle görünüyor ki teist, duyarlılığını olasılıklardan başka bir şey üzerine kurmuyorken, ateist ise bana göre yine de daha az kesinlikle, düşüncesini yalnızca bazı karşıt olasılıklar üzerine kuruyormuş gibi görünüyor. Dahası hem o tarafın hem de bu tarafın itirazları her zaman çözümlenemez olarak kalacaktır, çünkü insanların hiçbir zaman hakiki düşünce elde edemeyecekleri konular etrafında dönmektedir. Bütün bunlar için sizi temin ederim ama yine de Tanrı'ya, başka herhangi bir hakikate inandığım kadar güçlü inanıyorum, çünkü inanmak ve inanmamak, bana en az bağlı olan şeyler, çünkü şüphe durumu, ruhum için çok rahatsız edici bir durum, çünkü aklım bocaladığında inancım uzun süre tereddütte kalmaz ve onsuz karar verir; ve nihai olarak tercih ettiğim binlerce şey beni daha teselli edici olan yana çekiyor ve umudun yükünü aklın dengesine ekliyorum.

<Bütün yaşamım boyunca evrenin rastlantısal düzenlenişi hakkında beni en kuvvetli biçimde çarpan şeyin yirmi birinci felsefi düşünce olduğunu anımsıyorum orada olasılık yasaları aracılığıyla şöyle bir şey serimleniyordu; [zar] atımlarının sayısı sonsuz olduğunda, bir neticenin olası olmaması, atışların sıklığıyla telafi edileceğinden daha fazladır ve sonuç olarak zihnin, evrenin meydana gelmesinden ziyade düzensizliğin varsayımsal süresinden hayrete düşmesi gerekir. – Hareketin zorunlu olduğuna dair varsayıma gelince, bana göre bu, söz konusu tartışmada şimdiye kadar söylenmiş en etkileyici şeydir ve kendi adıma açıkça, hareketin maddeye özsel olduğuna dair doğru veya yanlış, sağduyuyla bağdaşan hiçbir cevabım olmadığını, insanın bilemeyeceği bir şeyi yanlış olarak reddetmemesi adına ifade ediyorum. Öte yandan bildiğim kadarıyla şimdiye kadar hiç kimse üst düzey varlıklar olarak düzenlenmiş bedenlerin oluşumunu ve tohumların sürekliliğini materyalizme dayanarak açıklayamadı; ne var ki iki karşıt düşünce¹⁵ arasında şu fark var, bana her ikisi de eşit ölçüde ikna edici görünseler de yalnızca ikincisi beni ikna ediyor. [Rastlantısallığı savunan] ilkinde gelince, şayet biri bana *Henriade*'nin¹⁶, karakterlerin rastlantı eseri seçilmeleriyle yazıldığını söylemiş olsa, hiç tereddüt etmeden reddederdim; bunu şansın meydana getirmesi, zihnimin buna inanmasından daha

¹⁵ Evrenin rastlantı eseri olduğu ve yaratılmış olduğu arasındaki tartışma [ç.n.].

¹⁶ Voltaire'in Fransa kralı VI. Henry onuruna yazdığı şiir [ç.n.].

olasıdır ve benim için ahlaki imkânsızlıkların fiziksel bir kesinliğe eşit olduğu bir nokta olduğunu hissediyorum. Zamanın sonsuzluğu hakkında bana söyleyebileceklerini boş verin, [zaten henüz] bu sonsuzluğu baştan aşağı katetmedim; atışların sonsuzluğuna gelince onları da saymadım; ve güvensizliğim ne kadar felsefe-dışı olursa olsun, bu konuda, kanıtlamanın kendisine galip gelecektir. Bu bağlamda *önyargı* adı verilen, [ama benim] *duygusal kanıt* olarak adlandırdığım şeye sahip olmaya itiraz etmem; ve inanç konusundaki bu inatçılığı bir model olarak sunmam; ne var ki belki de eşi benzeri görülmemiş iyi niyetle bunu, bu konuda hiçbir şeyin onu alt etmede başarılı olamayacağı, şimdiye kadar buna sahip olmaktan şikayetçi olduğum hiçbir durumun olmadığı, ruhumun sarsılmaz bir yatkınlığı olarak sunarım, buna saldırmak ancak zulmetmek olurdu.>

İşte size her ikimiz için de başlangıç noktası olarak alınacak bir hakikat, onun yardımıyla iyimserliği savunmanın ve tanrısal bilgeliği gerekçelendirmenin ne kadar kolay olduğunu hissedersiniz ve [ayrıca] bu konuda sıklıkla şimdiye kadar öne sürülen klişe fakat sağlam argümanları kendi yararınıza sayıp dökmenize gerek yok. İlkeyi onaylamayan filozoflara gelince, bu konularda onlarla tartışılmamalı, çünkü bize göre duygunun kanıtı olan şey onlara göre bir kanıtlama haline gelemaz ve bir insana şunu söylemek makul değildir: 'buna inanmalısın, çünkü ben inanıyorum'. Onlar, kendi düşüncelerine göre, bu aynı konular hakkında bizimle tartışmamalıdır, çünkü bu konular, dürüst bir muhalifin onlara karşı koymaya neredeyse cesaret edemeyeceği temel önermenin bağlaşıklarından başka bir şey değildir ve çünkü bu durumda onların, sonucu temellendiren önermeden bağımsız olarak sonucun kanıtlanmasını talep etmeleri haksızlık olacaktır. [Ne var ki] onların başka bir sebeple de böyle yapmamaları gerektiğini düşünüyorum. Şöyle ki ruhları huzurlu insanların canını sıkırmakta ve onlarda amaçsızlık endişesi uyandırmakta, [özellikle] insanlara ne kesin ne de yararlı olan bir şeyler öğretmeye çalışmakta insanlık-dışı bir şeyler var. Kısaca söylemek gerekirse sizin örneğinizi takip ederek ne toplumu rahatsız eden batıl inanca aşırı bir şiddetle saldırılabileceğini ne de toplumu ayakta tutan dine çok fazla saygı duyulabileceğini düşünüyorum.

Ne var ki her bireyin inancının en kusursuz özgürlüğün tadını çıkaramamasına ve insanın bir türlü içine giremediği bilinç durumlarının gizli

dehlizlerini kontrol etmeye cesaret etmemesine sizin gibi ben de öfkeliyim; sanki kanıtlamanın olanaklı olmadığı konularda inanmak veya inanmamak bize bağılmış ve akıl hiç otoriteye köle kılınabilirmiş gibi. Şu durumda bu dünyanın kralları bir sonraki dünyanın denetleyicileri mi? Ve burada aşağıdaki tebaalarına, onları cennete gitmeye zorlamak amacıyla işkence etmeye hakları var mı? Hayır; bütün insanların hükümeti, doğası gereği, sivil ödevlerle sınırlıdır; ve sofist Hobbes'un bu konuda söyleyebileceklarini bir kenara bırakırsak, bir insan devlete iyi hizmet ettiğinde, Tanrı'ya ne kadar hizmet ettiği konusunda hiç kimseye hiçbir şey açıklamak zorunda olmaz.

Bu adil Varlık'ın günün birinde kendi adını kullanan her tiranı cezalandırıp cezalandırmayacağını bilmiyorum; en azından şundan eminim ki bu tiranlığı paylaşmayacaktır ve erdemli ve iyi niyetli olan herhangi bir inançsızdan ebedi mutluluğu esirgemeyecektir. Dürüst bir kalbin istemeden yapılan bir hatayı, O'nun iyiliğine ve hatta adaletine zeval vermeden telafi edebileceğinden şüphe edebilir miyim, masum törelerin en azından insanlarca salık verilen ve akıl tarafından reddedilen binlerce tuhaf ritüelden daha değerli olduğundan şüphe edebilir miyim? Daha fazlasını da söyleyebilirim; şayet inancım pahasına sevap elde etme ve erdemim aracılığıyla sözüm ona inançsızlığımı telafi etme tercihim olsaydı, bir saniye bile tereddüt etmezdim; ve bilakis Tanrı'ya günün birinde heyhat, seni seviyordum ama durmadan sana karşı geldim ve seni tanıdım ama yapmam gerektiği halde, seni hoşnut edecek hiçbir şey yapmadım demektense, şunları söylerdim; seni düşünmeden, seni hoşnut eden iyiliği yaptım ve kalbim, isteğini bilmeden ona riayet etti.

Yasaların uygulamaya koyabileceği bir tür inanç yemini olduğunu itiraf ediyorum; fakat ahlak ilkelerin ve doğal hakkın ötesinde bunun bütünüyle geçersiz olması gerekir, çünkü toplumun temellerine saldıran dinler ortaya çıkabilir, aksine devletin barışını güvence altına almak için işe bu dinleri ortadan kaldırmakla başlanmalıdır. Yasaklanması gereken bu dogmalar arasında hoşgörüsüzlük şüphesiz en rahatsız edici olanıdır; fakat bunun kaynağı kontrol edilmelidir; zira en kana susamış fanatikler, talihleri değiştiğinde dillerini değiştirirler ve en güçlü olmadıklarında sabır ve nezaketten başka bir şey vaaz etmezler. Bu nedenle kendisinin inandığı her şeye inanmadan birinin iyi bir insan olamayacağını düşünen ve kendi

gibi düşünmeyen herkesi acımasızca lanetleyen herhangi bir insana ben hoşgörüsüz adını veriyorum. Aslında bu dünyada inançlılar, yoldan çıkmışları nadiren rahat bırakma eğilimindedirler; ve kendisinin lanetlilerle birlikte yaşadığına inanan bir aziz rahatlıkla şeytandan önce işe koyulur. Ve şayet insanları hiçbir şeye inanmamaya zorlayan hoşgörüsüz inançsızlar varsa, insanları kendi hoşlandıkları şeye inanmaya zorlayanlardan daha az sert olmayan bir biçimde onları da sürgün ederdim.

Bu durumda [aslında] her devlette, olumlu anlamda herkesin zorunlu olarak tanıyacağı toplumsal maksimleri içeren ve olumsuz anlamda da bağlanılabilecek fanatik maksimleri dine saygısızlık olarak değil, tersine kışkırtıcı olmaları nedeniyle reddeden, ahlaki bir yasa kitabının veya bir tür sivil inanç yemininin olmasını isterdim. Böylece bu kitaba riayet edebilen her dine izin verilirdi; bu kitaba riayet etmeyen her din ise yasaklanırdı; ve herkes bu ahlaki kitabın kendisinden başka hiçbir dine sahip olmamakta özgür olurdu. Bu iş, bana öyle geliyor ki dikkatle yapılırsa, şimdiye kadar düzenlenmiş en yararlı ve belki de insanların tek ihtiyaç duyduğu kitap olurdu. İşte size bir konu sayın bayım. Dindarın her zaman sahip olmadığı, eserlerinizde ışıldayan nezaket ve insanlık duyarlılıkları bütün kalplere yavaş yavaş aşılabilir, böylece onu kolaylıkla öğrenebilen herkesin çocukluğundan itibaren yazılarınızda parlayan ama uygulamada tüm dünyada eksik olan bu sevecenlik ve insancılık duygularını kalplerinde taşmaları için sizin böylesi bir çalışmaya girişmenizi ve onu şiirinle bezemenizi isterdim. En azından sizin ruhunuza hitap etmesi gereken bu tasarımı enine boyuna düşünmeniz konusunda ısrar ediyorum. *Doğal Din Üzerine Şiir* adlı eserinizde bize insanın ilmihalini sundunuz; şimdi de bize, size önerdiğim çalışma bağlamında, vatandaşlığın ilmihalini sunun. Bu, şimdiye kadar bir edebiyatçının sürdürdüğü en görkemli kariyeri insanlığın yararı için sonlandırmak amacıyla uzun bir tefekkürü gerektiren ve belki de çalışmalarınızın sonuncusu olacak bir konudur.

Bu bağlamda bayım, bu mektubun konusu hakkında sizinle benim aramda ziyadesiyle garip bir zıtlığın olduğunu belirtmeden geçemeyeceğim. Üne doymuş bir halde, beyhude büyüklük ve yanılsamalarından azade, bolluk içinde özgürce yaşıyorsunuz; kendi ölümsüzlüğünüzden emin, ruhun doğası hakkında sakince felsefe yapıyorsunuz; ve şayet bedeniniz

veya kalbiniz acı çekerse, doktor ve arkadaş olarak Tronchin¹⁷ var yanınızda: fakat yine de dünyada yalnızca kötülük görüyorsunuz. Oysa gösterişsiz, biçare ve dermansız hastalıkla acı çeken ben, inzivaya çekildiğim köşemde keyifle tefekkür ediyor ve her şeyin iyi olduğunu düşünüyorum. Bu bariz zıtlıklar nereden kaynaklanıyor? Açıklamayı kendiniz veriyorsunuz: siz her şeyin tadını çıkarıyorsunuz; oysa ben umut ediyorum ve umut her şeyi güzelleştirir.

Bu yorucu mektuba son verirken, sizin bunu bitirmek için yaşayacağınız kadar sıkıntı yaşıyorum. Belki de biraz geveze ama size daha az saygı duysaydım kendimi rahatlatmayacak çabamı başıslayın, büyük insan. Çağdaşlarım arasında yeteneklerine en çok saygı gösterdiğim ve yazdıkları kalbime seslenen sizi gücendirmekten Tanrı beni korusun; fakat burada söz konusu olan, her şeyi kendisinden beklediğim tanrısal inayetin savunusudur. Bugüne kadar sizden elde ettiğim teselli ve cesarettten sonra şimdi beni bütün bunlardan ileride beklenen bir zararı onarmaktan çok şu an işe yarar bir yatıştırıcı işlevi görecektir belirsiz ve bulanık bir umut vererek yoksun bırakmanız çok acı. Hayır: bu yaşamda, bir başka yaşamı bekleyemeyecek kadar çok acı çektim. Metafiziğin tüm incelikleri ruhun ölümsüzlüğü ve tanrısal inayetin iyilikseverliği hakkında beni bir an bile şüpheye düşürmeyecektir. Bunu hissediyorum, bunu istiyorum, bunu umut ediyorum, son nefesimi verinceye kadar bunu savunacağım; girişeceğim bütün tartışmalar içinde kendi iyiliğimin göz ardı edilmeyeceği tek tartışma bu olacaktır.

Saygılarımla, bayım.

Öz: 1755 yılında Lizbon'da gerçekleşen oldukça yıkıcı deprem, çağın düşünürlerini bu konu üzerinde, özellikle teodise çerçevesinde düşünmeye itmiştir. Bu tartışmada kesin çizgilerle birbirinden ayrılmamakla birlikte iki taraf söz konusudur. Birincisi Augustinus ve daha sonra Leibniz'in teodise bağlamında çizdiği tanrısal inayeti savunan çizgidir. Alexander Pope Essay on Man şiirinde bu çizgiyi takip eder. Karşı hatta bulunan Voltaire ise Lizbon Felaketi Üzerine Şiir adlı eseriyle Leibniz'in ve Pope'un 'her şey iyidir' düşüncesini eleştirir ve kısmen

¹⁷ Théodore Tronchin, Cenevizli hekim [ç.n.].

alaya alır. Voltaire'in şiirinin yayımlanmasının hemen ardından Rousseau, şiirde tanrısal inyete karşı ifade edilen düşüncelere saldıran bir mektup yazar ve ortak bir arkadaşları aracılığıyla Voltaire'e ulaştırır. Çevirisini yaptığımız bu mektup, bir yandan Rousseau'nun Voltaire'e karşı takındığı tavrı bize aktarır ancak öte yandan şiirdeki iddiaları tek tek ele alan eleştirel tutumuyla felsefi bir niteliğe de bürünür. Bu anlamda tanrısal inyeten Rousseau tarafından yapılan felsefi bir savunusu olarak da okunabilir.

Anahtar Kelimeler: Rousseau, Voltaire, kötülük, teodise, tanrısal inyete.

[¹] Bu çeviri için şu iki kaynaktan yararlanılmıştır: Fransızca aslı için *Collection Complète des Œuvres de J. J. Rousseau*, 1782, Tome 12, *Lettre A Monsieur De Voltaire* (p. 91-114) metninden yararlanılmıştır. Ayrıca Cambridge Texts in the History of Political Thought – Rousseau – *The Discourses and the Early Political Writings* içinde *Letter to Voltaire* (p. 232-247) metninden yararlanılmıştır. Metinde köşeli parantez içindeki ifadeler çevirenlere aittir.

